

УКАЗАНИЕ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ЕСЕ ПО ЗАДАДЕНА ТЕМА

В историята на световната литература и философия есето се заражда още в древността, но се утвърждава като самостоятелен жанр през 1580 г., когато френският философ Мишел дьо Монтен издава своите "Опити" (фр. *essai* означава опит). Самото название на жанра подсказва неговите основни характеристики експерименталност, оригиналност, неограниченост на съдържанието, неопределеност на формата, многообразие на изразни средства. Всички тези особености превръщат есето в свободна творческа изява на индивидуалната мисъл и му отреждат откривателска и съзидателна роля в необятната наука за човека. Неслучайно сред най-добрите есеисти са видни философи, писатели, поети, публицисти.

В зависимост от съдържанието и предназначението се разграничават различни видове есета литературно, философско, публицистично, критическо, читателско и т.н. Съвременното образование познава една разновидност на есето, много сходна с литературно-философския първообраз, но всъщност различна от него. Пред нея не стоят високите критерии на философията и художествеността, тя е изцяло ориентирана към възможностите и целите на образованието и най-общо е онзи вид съчинение, който най-свободно, най-цялостно и най-ярко може да изрази знанията, уменията и възможностите на пишещия, без да го притеснява със строги изисквания, без да го обезличава с клишета. В образованието есето се използва както като средство за усвояване на знания, така и като начин за проверка на определени резултати. Това указание отговаря на някои въпроси, свързани със създаването на есе по зададена тема в изпитна ситуация.

Какво трябва да знаем общо за есето, преди да пристъпим към неговото създаване?

1. Есето е текст и притежава основните признаци на текста информативност, смислово и стилово единство, езикова свързаност, завършеност.
2. Есето е предимно текст разсъждение. Описанието и повествованието могат да присъстват като елементи на текста (примери, аргументи), но той основно се изгражда като размисъл по зададената тема.
3. Есето е лична и оригинална интерпретация на зададената тема. То е израз на една идея без претенции за всеобхватност на изложението и изчерпване на проблема.
4. Есето има свободна композиция. За разлика от литературно-научното съчинение или отговора на литературен въпрос при есето винаги се обособяват отделните композиционни елементи увод, изложение и заключение. Но за да спази принципите на текста, есето трябва да притежава начало, същинска част и финал, които да отразяват и защитават съответното разбиране на автора за структуриране на конкретната работа. Желателно е композицията да бъде предварително решена, обмислена и изградена в процеса на писането като адекватен израз на идеята на текста.
5. Есето е издържано в индивидуалния образен стил на пишещия. В зависимост от темата и нейната интерпретация то може да редува и съчетава елементи на научност, публицистичност, художественост, но винаги е стилово единно, подчинено на авторската чувствителност, въображение и темперамент.
6. Есето е израз на културата на своя автор. Колкото по-богат е неговият език, толкова повече възможности, умения и знания разкрива. Допустимо е използването на всякакви изразни средства, стига то да не е самоцелно, стига да бъде намерена мярата между многообразие и пренатрупване, между оригиналност и оригиналничене.
7. Есето винаги съдържа елементи на игра и новаторство. Дори когато разсъждава за обикновени явления, то прави необикновени асоциации и достига до неочаквани изводи-открития.

8. Есето в изпитна ситуация се създава за време и неговото съдържание, композиция и направа трябва да бъдат съобразени с това условие. Добре формулираната, разгърната и защитена докрай чрез завършен текст идея, винаги има предимство пред оригиналната, но едва започната или недовършена работа.

9. Есето по зададена тема в изпитна ситуация има ограничение за обем. То не само е съобразено с ограничението за време, но е и част от конкурсните условия проверка на уменията определено съдържание да се вмести в определен обем, т.е. провокиране на възможностите за синтезиране и разгръщане на разсъждението в някакви условно приети граници.

10. Есето трябва да бъде подчинено на граматическите и правописните правила на българския книжовен език.

СЪЩЕСТВУВА ЛИ АЛГОРИТЪМ ЗА ПИСАНЕ НА ЕСЕ?

Многократно беше подчертано, че есето е свободна изява на мисълта, че при неговото създаване е ръководещо индивидуалното разбиране на автора. Доброто есе може да бъде написано по много начини и все пак в процеса на писането има някои етапи, чието спазване ще допринесе за успешния резултат.

1. Прочит (тълкуване) на зададената тема

Писането на есе е творчески процес. У всеки индивид зададената тема поражда различни идеи, извиква различни асоциации, отключва различни представи за структуриране на работата. Необходимо е преди началото на писането да се определят посоката на разсъждение и тематичният обхват на работата. Важно е да се осмисли от какъв тип е зададената тема тя би могла да назовава явление, да задава въпрос, да маркира ситуация, да съдържа опозиция и т.н.

2. Планиране на работата

След индивидуалния прочит на заглавието и изясняването на основната идея е необходимо вземането на решение за начина на нейното изразяване. Изпитната ситуация изключва възможността от предварително събиране на материали по темата, ползването на източници, многократното преработване на текста. По време на изпит са възможни два основни начина на работа т.нар. творческа чернова или създаването на план и преминаването към директно писане на белова.

В първия случай се създава текст, чрез който се записват хрумвания, тези, аргументи и в процеса на писането се реструктурират и редактират, а във втория се маркират основните тези и посоките на разсъждение и при писането на белова се следва тяхната логика. Не е задължително планът да бъде записан и представен в края на изпита, но е желателно планирането да бъде извършено поне мислено.

3. Формулиране на теза

Черновата или планът открояват в потока на мисълта онези твърдения, които най-точно, най-цялостно и най-оригинално отразяват и изразяват основната идея на пишещия. В зависимост от темата и направения прочит могат да бъдат формулирани една или няколко тези, които по-късно да бъдат развити и аргументирани по съответен начин, който също е въпрос на индивидуален избор.

4. Избор на начало на текста

Един от най-често задаваните въпроси в процеса на писане е "Как да започна?" Неизброими са възможните отговори, когато става дума за писане на есе. Началото на есето би могло да бъде директно въвеждане на основна теза по темата, би могло да бъде своеобразно противопоставяне на зададената тема, би могло да е въпрос или провокация, цитат или позоваване на чужда мисъл, съобщаване на факт или сбито преразказване на случка и т.н. Най-функционално е онова начало, което най-естествено ще отведе създателя на есето към замисленото изложение и най-добре ще ориентира читателя в последвалия текст. Началото трябва да улеснява, а не да затруднява разгръщането на разсъждението, да отприщва, а не да скована мисълта. Затова е препоръчително директното насочване към темата, а не отдалечаването от нея чрез самоцелен увод. Желателно е и съобразяването на началото с евентуалния финал на текста.

5. Структуриране на работата

Есето може да бъде изградено чрез:

- изреждане на тези и тяхното обосноваване
- чрез редуване на тези и антитези
- чрез въпроси и отговори

Трябва да се има предвид и изключителната възможност на есето да трансформира жанрове то може да приеме условно формата на автобиография, дневник, писмо. Структурата на есето е произволна и е добра, стига да е изцяло подчинена на съответен принцип, стига изграждането ѝ да е единно.

6. Оформяне на отделните абзаци

Необходимо е абзаците да спазват избрания принцип на структуриране. Те могат да бъдат подредени верижно или на принципа на антитезата, могат привидно да се изключват взаимно, но във всички случаи трябва да бъдат част от цялото, да са логични в контекста на разсъждение. За спазването на смисловото и структурното единство на текста е препоръчително да се открият чрез акценти темите и микротемите, ключовите думи, изводите.

7. Избор и осъществяване на преходите между отделните абзаци

Тъй като есето е преди всичко изява на личностния начин на мислене, в него са допустими изрази като "според мен", "по мое мнение", "аз мисля" и т.н., но тяхното използване съвсем не е задължително. Тези фрази могат и да не бъдат изписани. По-важно е да се съдържат в смисъла на текста. Добрият преход към следваща мисъл (микротема, абзац) е този, който следва логиката на мисълта, не разкъсва, а плавно продължава изложението. (В някои случаи накъсаността и фрагментарността могат да бъдат достойнства на текста, стига да е ясно, че те са структурообразуващ елемент.)

8. Избор на изразни средства

След като е направен изборът на съдържанието и структурата на есето, при неговото създаване ще бъдат използвани онези изразни средства, които най-добре съответстват на неговия замисъл. Есето предполага богатство на езика, допуска употребата на сентенции, афоризми, цитати, много често печели от използването на риторични въпроси, нарочени повторения, сравнения и метафори. Но е погрешно разпространеното схващане, че тонът на есето трябва да е приповдигнат, езикът прекалено образен и цветист, стилът патетичен, граничещ с високопарност.

Прекаленото натрупване на стилистични фигури, хаотичното и самоцелно използване на изразните средства са недостатък на работата, защото не позволяват изявата на индивидуалността на автора.

9. Избор на финал на есето

Въпросът "Как да завърша?" е точно толкова труден и често задаван, колкото и въпросът "Как да започна?". Но неговият отговор е предопределен от вече извършения процес на писане. Добрият финал на есето е естественият завършек - обобщение на създадения вече текст. Краят на есето е логичният извод от "опита", адекватното приключване на разсъждението. Много често логиката на текста свързва края с началото, въведението се трансформира в заключение, загатнатата идея в началния абзац се превръща в поанта. Възможен е и т.нар. отворен финал привидната липса на заключителен абзац, многоточието, което изразява възможност за варианти, нарочната неангажираност с финално твърдение, поради сложността на проблема и многообразните посоки за неговото изясняване, вече маркирани в предхождащото изложение.

10. Редактиране и коригиране

Желателно е работата върху създаването на есето да приключи не с поставянето на последния препинателен знак, а с редактиране и коригиране на текста.